

KARDINAL MAZARIN
OG FREDERIK IIIs BIBLIOTEKSSAL
EN ARKITEKTONISK FORBINDELSE

AF

KNUD BØGH

Da Nicodemus Tessin d. y. i 1687 besøgte Danmark, var der ikke meget af tidens danske bygningskunst, som undgik hans hårde dom. Han der havde levet i Berninis Rom og derpå set Louis XIVs bygninger rejse sig, måtte forkaste, hvad han så i Danmark: Vor Frelses Kirke var „gantz schlecht verstanden“, og det daværende Sofie Amalienborg måtte være klippet af kongens skrædder, men ikke bygget af hans arkitekt. Derimod kunne han – trods enkelte indvendinger – acceptere den store sal i Frederik IIIs Kunstkammer og bibliotek: „eines von den hübschten Dingen in Copenhagen“, siger han ¹⁾. Også Tessins rejsefælle fandt rummet „mycket skönt och stoort“. „Det är symptomatiskt, tillfogar Ragnar Josephson, att denna interiör, det renaste av italiensk stil i Danmark, ensam vann Tessins gillande“.

Denne sal lå i den bygning som idag i ombygget stand er sæde for Rigsarkivet. En del af salen udgør nu Nationalmuseets foredragssal. Bygningen blev påbegyndt i 1665 og var beregnet til at rumme Frederik IIIs bibliotek og kunstsamlinger. Den ene façade kom til at vende mod slottet, den anden mod Christian IVs krigshavn, der lå hvor Det kongelige Biblioteks have er idag. Herinde blev flådens forsyningsskibe forhalet fra kaj til kaj. Udfør Proviantgården indtog de levnedsmidler og ved Tøjhuset krigsmateriel. Hidtil havde denne lille havn været flankeret af Christian IVs galejhus og de to magasiner med de høje tage. Nu blev den aflukket på den fjerde side af den endnu højere Biblioteksbygning. Havnens vandspejl har forenet de fire huse i en smuk firkant, og lægger man det til, har man for sig en krigshavn fra det 17. århundrede. I størrelse kan den ikke måle sig med arsenalet i Venedig,

men til gengæld er den danske mere uændret af tiden og renere i sin militære stil. Den anden façade af det nye hus vendte ud mod det gamle Københavns slot, som i slutningen af det 17. århundrede var et sammensurium af ældre og nyere bygninger bag en voldgrav. Set fra denne side må den nye museumsbygning med sine regelmæssige façader, tre etager og høje tag være følt som noget, der var ude af takt med omgivelserne, noget pågående. Da havnens vandspejl var det samme som idag, har den sikkert virket som den enlige skyskraber idag i et ældre bybillede.

Også på anden måde repræsenterede den en ny tankegang. Her havde man for første gang i landet et hus, der var bygget udtrykkeligt med det formål at være hjemsted for et museum og et bibliotek. Oftest indrettede fyrsterne samlingerne i enkelte floje eller etager af residensen; men det var endnu sjældent at man som f. eks. kardinal Federigo Borromeo i hans Biblioteca Ambrosiana i Milano gav samlingen et eget hus. Selv en kardinal Mazarin indrettede sit bibliotek over palæets hestestald. Frederik III var som disse to grebet af idéen om at grundlægge en bog- og kunstsamling. Hvad han hidtil havde erhvervet kunne ikke længere rummes på det gamle slot. Tredie etage i den nye bygning blev reserveret for hans Kunstkammer: langs slotssiden et langt galleri med malerier, og langs havnesiden fem rum med Medaille-kabinetet, Det indianske kammer, Antikvitetskammeret, Naturaliekammeret m. m., som blev grundlaget for det nuværende Kunstmuseum, Mønt- og medaillesamlingen, Etnografisk samling og de andre afdelinger på Nationalmuseet. Denne bygning var forløber for vore dages storslåede museums- og biblioteksplaner og blev rammen om Frederik III's museumsidé.

Den nye bygning var meget jævn i sit ydre, selvom den i sin tid har virket ved sin størrelse. Det var kun mellemetagen med bibliotekssalen, man gjorde noget ekstra ud af. Som bygmester virkede Albertus Mathiesen indtil sin død 1668. Han blev afløst af Thomas Walgensteen²⁾ (ca. 1627–81), og det er nærmest til denne sidste at man må lade Tessins anerkendende ord gå videre, for det var ham der stod for indretningen af husets indre, specielt den store sal. Man studser uvilkårligt over, hvordan Walgensteen, almanak-udgiver, habil matematiker og optiker, men ellers uden navn som arkitekt, har båret sig ad med at foregribe udviklingen. Man spørger sig, hvordan gik det til, at han vandt anerkendelse hos Tessin, den næste generations mand, og fik held til at skabe et interiør, der vandt eftertidens beundring.

Også en kender fra vore dage, Vilhelm Lorenzen har fremhævet, hvor nyt dette salsinteriør har været i samtidens Danmark: „Den sydlandske Rennaisances større Enkelhed og Overskuelighed i Indendørs Dekora-

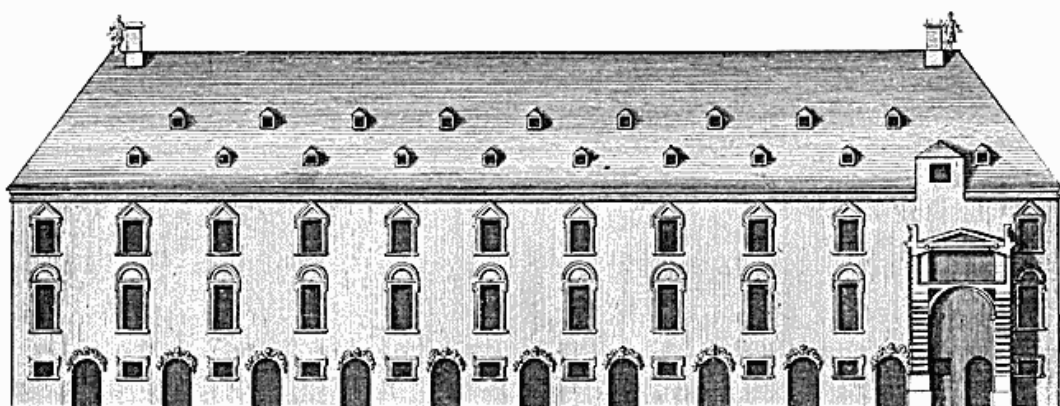

Fig. 1. Det kgl. Bibliotek og Kunstammer 1748. Façaden mod slottet. Stik fra Thurah: Hafnia hodierna, 1748. Bibliotekssalen lå i beletagen. Da bygningen omdannedes til rigsarkiv blev vinduernes tal fordoblet. Udbygningen i tværsnit tilhøjre er løngangen, som førte over til slottet.

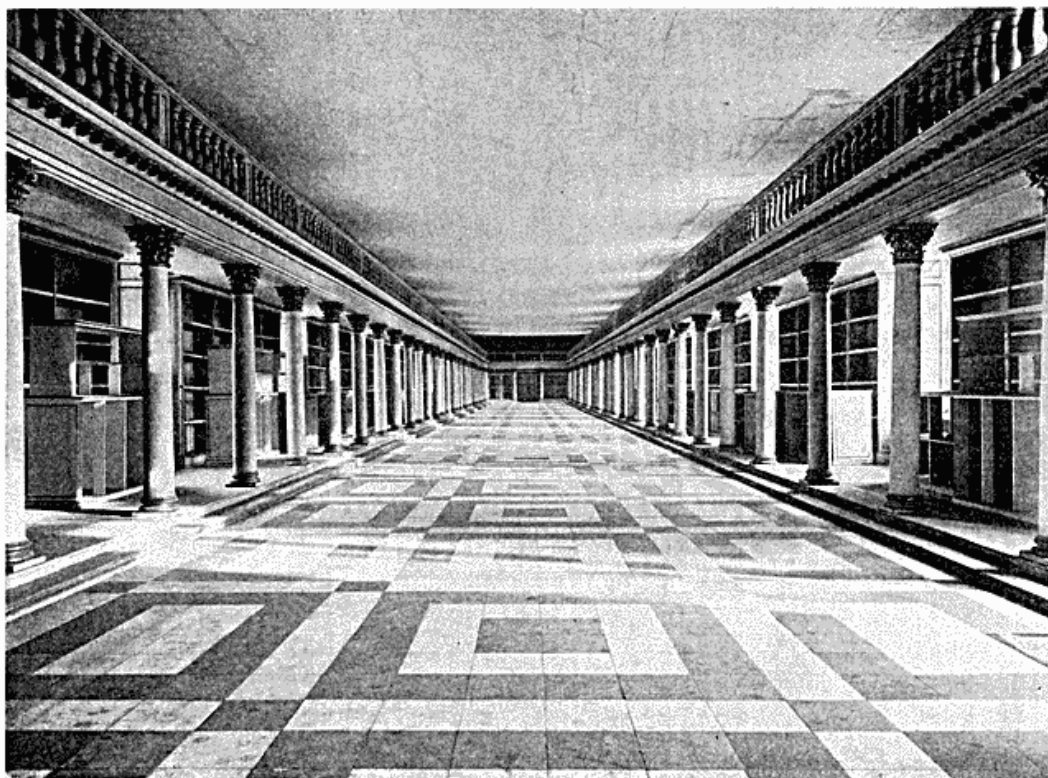

Fig. 2. Fotografi af bibliotekssalen efter at bøgerne i 1906 var flyttet over til den nye bygning. Salen var 80 m lang, 11 bred, således 18 m længere end Kronborgs riddersal, der er 62 × 11 m.

Fig. 3. Biblioteca Laurenziana i Firenze, bygget 1525–71 efter Michelangelos tegninger. Gengivet efter A. M. Bandini: *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae*, I, Firenze 1764.

tion, dens Formverden – i Søjlestilen f. Ex. – træder os afklaret i Møde i Bibliothekssalen. Sydlandsk og Nyt er også det enkle diskrete Farvevalg.“ Den er „noget fremmeligere allerede i sin Stil-Udvikling end Bygningen selv (dens Anlæg og Ydre). Salens Dekoration tilhører egentlig allerede Barokkunsten“³).

Denne sal, der stod færdig i 1673, udfyldte bygningens hele mellem-etage. Over sig havde den Kunstammeret og under sig en stueetage, der blev overladt til Tøjhuset som erstatning for det hus, det hidtil havde haft på grunden. Dens mål var: 80 meter i længde, 11 i bredde og godt 6 i højden. Langs væggene var balkoner, som hvilede på 66 frie søjler. I hver langside var 10 vinduer, hvorimellem reolerne var bygget, således at de fulgte salens omrids. Fire mindre trapper, en i hvert hjørne, førte op til galleriet ovenpå, der havde et gelænder, som bares af små buttede balustre. Søjlerne under balkonen stod ca. 170 cm ud fra væggene. Gulvet mellem væg og søjlerække var forhøjet med to trin, mens feltet i midten var belagt med sorte og hvide fliser. Tessin fandt loftshøjden for lav: „Sonsten solte diese Bibliotheqve viel schöner aussgehen, wo sie höher undt gewelbt währe“. En anden svensker, som ikke var specielt bygningskyndig og repræsenterede en anden åndsretning end den klassicerende arkitekt, Emanuel Swedenborg⁴), besøgte biblioteket i 1736, var helt enkelt betaget af rummet og betegnede det med eet ord: magnifiqt.

På de følgende sider skal der søges en forklaring på, at denne sal

Fig. 4. Biblioteket i Escorial, bygget 1563-84 af Juan de Herrera for Filip II.

blev, som den blev. Undersøgelsen vil falde i fire led og stille spørgsmålene: 1° Hvordan var den store europæiske tradition for biblioteksbyggeri i det 17. århundrede, og hvor i denne udvikling skal Frederik III's sal placeres? 2° Kardinal Mazarins og hans bibliotekar Naudés betydning i denne sammenhæng. 3° Havde man blandt Danmarks bogsamlere og lærde kendskab til netop deres bibliotek? 4° Kan der fastslås en direkte arkitektonisk forbindelse mellem den franske og den danske bibliotekssal?

I

Opfattelsen af, hvordan en bibliotekssal burde indrettes gennemgik en stor ændring fra Middelalder til det 17. århundrede. Middelalderens bibliotekslokaler mindede meget om kirkerummet, som det er den dag idag. Ligesom menigheden sidder ned gennem skibet med salmebogen liggende foran på en pult, der dannes af den foranstående bænks ryglæn, sådan sad de læsende i de gamle biblioteker ved pulte, der var stillet på tværs af rummet. Man sad i rækker ned gennem lokalet. På bagsiden af ens rygstød var en pult med fastlængede bøger, hvor den næste læser sad med sine bøger og papirer på pulten foran sig. Et sådant interiør har man endnu bevaret i Biblioteca Malatestiana, Cesena, der blev bygget 1447-52. Det er et hvidkalket rum, der er delt i tre skibe af to gange ti søjler, som bærer krydshvælvinger, og på begge sider midtergangen står læsepulte over mod langvæggene, der er nøgne. Denne salstype holdt sig længe. Da Michelangelo 1525-71 byggede Biblioteca Laurenziana i Firenze (fig. 3), skabte han et Renæssance-interiør. Men trods symmetrien og den stærke leddeling af både loft og vægge er arrangementet det gamle: pulte på tværs og bøger i lænker. Endnu en tid byggede man biblioteker på denne måde. Men i løbet af det 16. og 17. århundrede måtte denne opstillingsmåde og salstype vige for et nyt ideal.

Nu var sansen for det store højloftede rum vågnet, hvor selskabelighed og ceremonier fik den rette baggrund af pragt og skønhed. Samtidig anlagde man de store samlinger af kunst og bøger. Ikke alene kunstværkerne, men også bøgerne kunne blive en værdifuld del af salens udstyr, idet reolernes vandrette og bøgernes lodrette linier altid har gjort en god virkning – ligesom deres farvede skind og forgyldte rygge bidrog til farvespillet. „Die Büchermasse, siger Walter Schürmeyer⁵⁾, bildet mit den Pfeilern die Wand, auf der das Tonnengewölbe zu ruhen scheint“.

Men så langt nåede man ikke på een gang. Da Filip II af Spanien 1563-84 lod sin arkitekt Juan de Herrera bygge bibliotekssalen i Escorial (fig. 4), forlod man den gammeldags bogsal med pulte. Den nye er

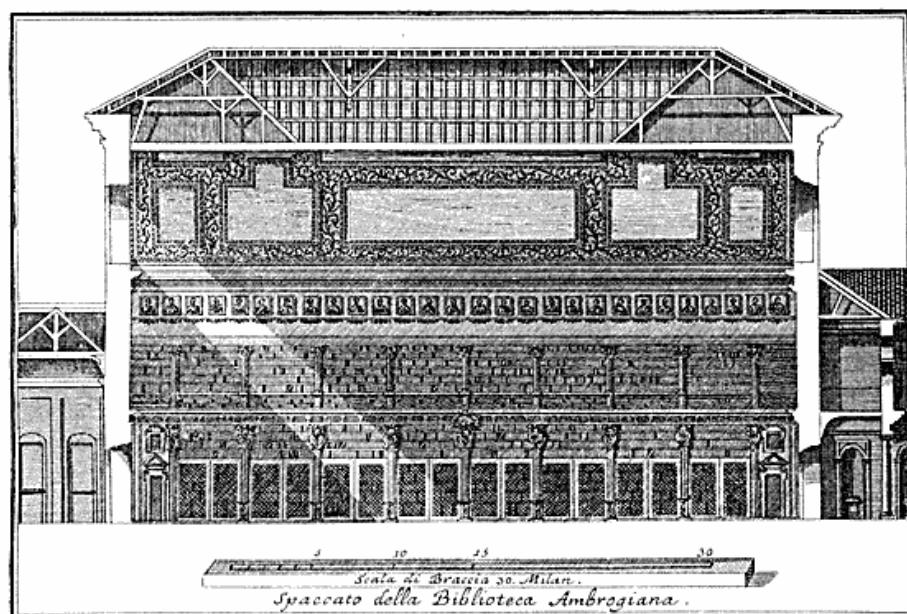

Fig. 5. Biblioteca Ambrosiana, Milano, bygget 1603–09 af Fabio Mangone for kardinal Federigo Borromeo. Stik i S. Latuada: *Descrizione di Milano*, IV, Milano 1738.

65 meter lang, 11 bred og har en høj hvælving med malerier i rammen af loftsarkitekturen. Bogskabene er nu opstillet langs ydermurene, så gulvet er frit og den ganske sal til at overskue i eet blik. Skabene er inddelt af kannelerede søjler og har øverst tunge, udskårne trægesimser. John Willis Clark⁶⁾ fremhæver stærkt, hvilken fornyelse denne sal betød: „It seems so natural to us to set our bookshelves against a wall instead of at right angles to it, that it is difficult to realise that there was a time when such an arrangement was an innovation“.

Den spanske konges bibliotek var et repræsentationslokale med pompøse loftsmalerier og kosteligt udstyrede skabe indlagt med ceder og ibenholt. Men disse pragtstykker ligesom står og stritter ud i rummet uden at indgå i dets arkitektur. Så er der mere enhed over det næste bibliotek i rækken, Biblioteca Ambrosiana i Milano (fig. 5), bygget 1609 af kardinal Federigo Borromeo. Det er 26 meter langt, knap 14 i bredden og 15 i højden. Reolerne følger også væggene, men er i to etager med et smalt galleri foran den øverste. Skabene dækker væggene helt og er delt af pilastre. En besøgende fra samtiden fremhæver det nye i indretningen: „Lokalet er ikke blokeret af pulte, hvortil bøgerne er tøjret med jernkæder, som det bruges i klostrene, men det er omgivet af høje reoler,

hvor bøgerne er ordnet efter format ⁷).“ Her kunne man med Schürmeyer sige, at bogmassen ligesom er med til at bære hvælvingen.

Peder Griffenfeld (1635-99) kom under sit Englandsophold regelmæssigt i The Bodleian Library i Oxford, og der er derfor grund til at se på dets to 1600-tals sale i denne sammenhæng. De to, Arts End (1610-12) og Selden End (1634-40) har ligesom Frederik III's sal reoler i to etager med balkon. Men betragter man de gamle stik (fig. 6), ses det, at proportioner, loft, inventar og vinduers placering er af en anden art. Søjlen virker som en stolpe og balkonen som pindeværk. Helheden er mere i slægt med det gamle pultbibliotek end med fastlandets klassiske tradition. Man må derfor afvise den fristelse, det ville være – med Griffenfeld som formidler – at sætte vort hjemlige bibliotek i forbindelse med det berømte i Oxford.

Vor bibliotekssal ligger helt indenfor den kontinentale byggetradition, som den udfoldede sig i de romanske lande. Men der er endnu et godt stykke vej mellem den og salene i Escorial og Ambrosiana. Der er noget æskeagtigt over rummet og fladt over vægfladerne i det sidstnævnte; og det fremkommer sikkert ved, at galleriet bæres af pilastre i stedet for af søjler, der ville have givet skygge og dybde. I den danske sal hvilede galleriet på søjler, som desuden var rykket ordentligt ud fra væggen og derved gav langsiderne deres dybe relief.

II

Der var endnu et skridt eller to, før man nåede så vidt, og her skulle den sal få betydning, som kardinal Mazarin (1602-61) lod bygge. Så snart han i 1642 var kommet til magten i Frankrig, begyndte han at samle i den store stil og efter meget rationelle metoder, ikke mindst, når det gjaldt bøger. På den mest elskværdige måde forstod han at lægge pres på sine generaler, så de skaffede ham bøger og manuskripter, når de havde indtaget en by. En opfordring til maréchal Turenne slutter: „Vous sçavez que c'est une de mes plus fortes passions, et au cas qu'il y faille de l'argent je le feray ponctuellement fournir, et avec une grande joye“ ⁸). Fra 1642 havde han knyttet Gabriel Naudé (1600-53) til sit bibliotek. Denne havde i 1630'erne virket som bibliotekar i Rom, bl. a. for Barberini-slægten, Mazarins gode venner og beskyttere i de unge dage. Derefter var han trådt i tjeneste hos Richelieu, efter hvis død han overgik til Mazarin. Denne skaffede pengene – der var nok af dem, for han forvekslede tit statens kasse med sin egen – og Naudé købte ind en gros, næsten i vognlæs som vore dages biblioteker. Man raillerede over, at han

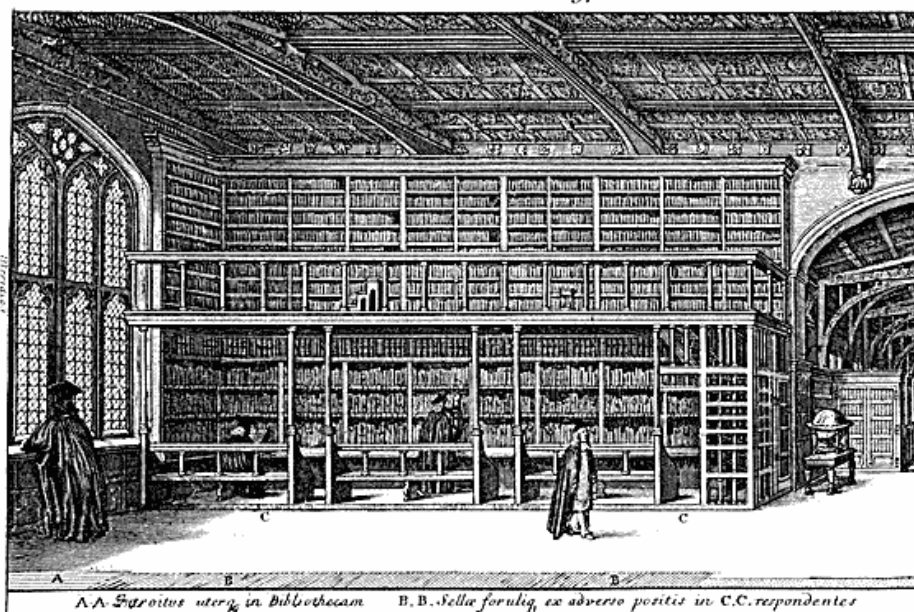
BIBLIOTHECÆ BODLEIANÆ OXONIÆ. *Prospectus interior ab Oriente*

Fig. 6. Arts End (1610–12) i The Bodleian Library, Oxford. Udsnit af tavle i D. Loggan: *Oxonia illustrata*, Oxford 1675. Den anden gallerisal, Selden End, har en lidt mere klassisk balustrade og søjlerække, men salen har væsentlig samme karakter.

mødte op hos boghandlerne med tommestok i hånd eller betalte efter vægt, som om det var pærer eller citroner, „quam si essent pira vel poma limonica“⁹⁾. Når han havde besøgt en boghandler, stod reolerne gabelende tomme. Det så mere ud, som om en orkan havde raseret lokalet end det havde været besøgt af en bibliofil, fortæller den samme, der også beskriver, hvordan bibliotekaren – efter sådan et indhug – stod tilfreds og med højt løftet hoved, dækket af støv og spindelvæv.

Han var dog ikke blot denne dynamiske og rastløse sjæl, men ejede også evne til besindigt overlæg, således som det fremgår af hans „*Advis pour dresser une bibliothèque*“ (1627), en bog der blev optrykt flere gange (og udgaven fra 1644 fandtes i Joachim Gersdorffs bogsamling, med hvilken den blev indlemmet i Frederik III's bibliotek). Naudé gjorde sig her bestemte tanker om indretning af biblioteksbygningen og vendte sig mod for megen luksus i udstyr; ingen cedertæske reoler eller ibenholindlæg hos ham. Overdreven pomp medførte blot unyttige udgifter, der i stedet burde komme bogen tilgode. Han var dog modstander af den ældre tids pult-bibliotek og ville erstatte det med den nye type, hvor reolerne stod langs yermurene: „*Les livres ne se mettent plus sur*

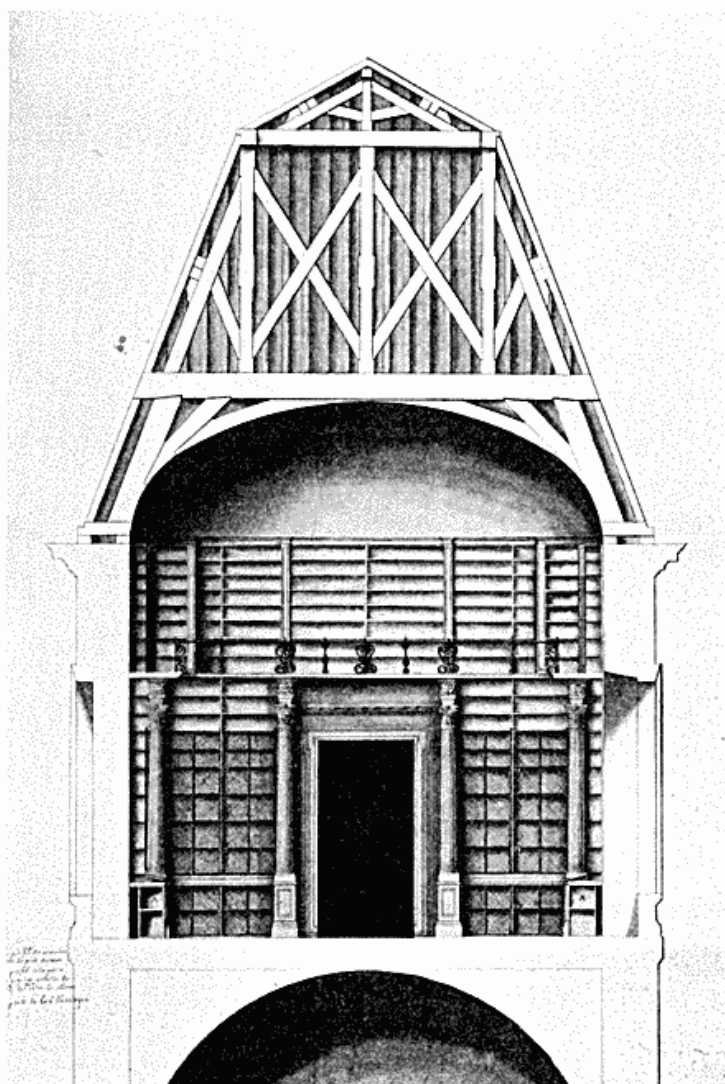

Fig. 7. Bibliothèque Mazarine, Paris. Tværnsnit i Kgl. Bibl.s Kort- og Billedsamling. Størrelse: 62 x 89 cm. Mazarins første bibliotek blev bygget 1647 af Pierre Le Muet. Bygningen, der lå i Rue Richelieu, er nu opgået i Bibliothèque Nationale, mens salens inventar er overført til det nuværende Bibliothèque Mazarine i Institut de France. – A i tegningens nederste hjørner betegner lukkede skabe, hvorover skimtes en skrå pult.

Tekst til omstående tavle (fig. 8):

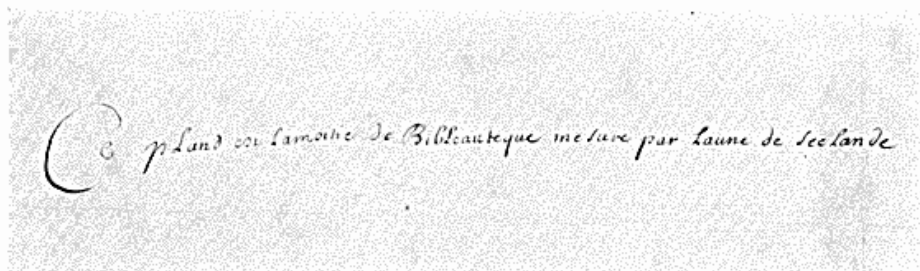
Længdesnit og grundplan af Bibliothèque Mazarine i Rue Richelieu. Tegningerne der fremstiller nøjagtigt halvdelen af søjlesalen findes i Kgl. Bibl., Ny kgl. Samling 371 c fol. og i bibliotekets Billedsamling. Opstaltens mål er 197 × 93 cm og grundplanens tilsvarende. Over den øverste målestok står: aulne de Seelande, under den nederste: toize de France. Under længdesnittet findes en tekst der svarer til bogstaverne i tegningen, hvoraf skal fremhæves:

- A porte du grand escallier pour entrer dans le vestibul.
- B vestibul.
- E sallon.
- F porte pour entrer du vestibul dans le sallon.
- G porte pour entrer du sallon dans la bibleauteque.
- I porte de l'escallier pour monter dans la gallerie.
- M grille de fer pinte de ver fermé avec des serures audevant des armoire.
- S armoire de la gallerie den auh.
- T ballustrade de fer au long de la gallerie den auh.
- V porte pour entrer dans la gallerie den auh.

Grundplanen har desuden en gengivelse af Mazarins våben (ikke medtaget her), samt yderligere bogstav-betegnelse, bl. a.:

- H petite escallier de bois pour monter dans la gallerie en hauh.
- M fause fenestre.

Skrevet henover grundplanen læses: Ce pland est la moitie de Bibleauteque mesure par laune de Seelande:

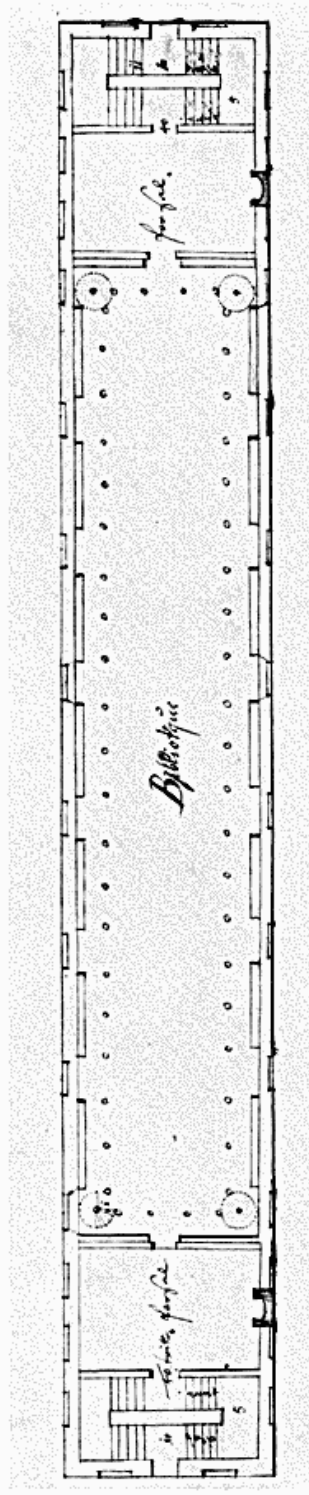
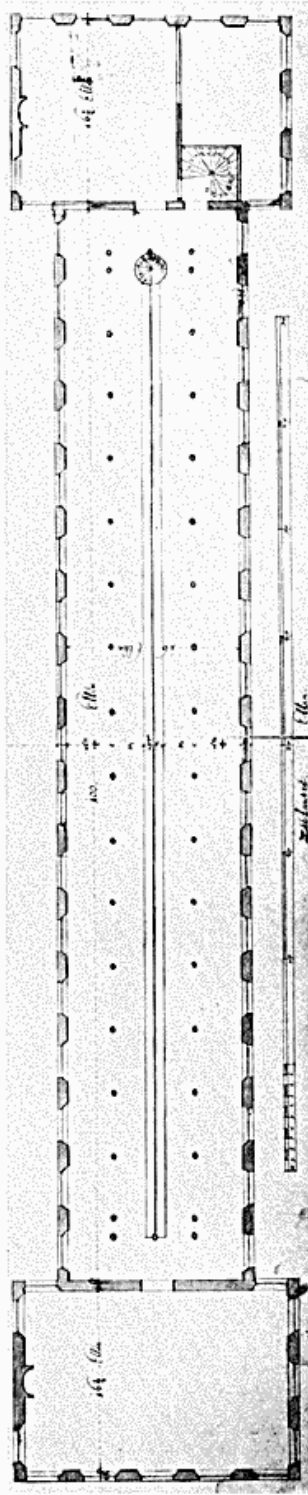

Fig. 9. De to udkast til Frederik III's bibliotekssal. *Øverst*: Den plan, hvor man havde anbragt galleri og reoler i salens midte, i dens længderetning. *Nedest*: Den nye plan (Kgl. Bibl., Ny kgl. Samling 371 c fol.), der frembyder ligheder med tegningen af Mazarins bibliotek: ligeløbs-trapper, forhal med kamin, reolerne nu langs ydermurene, fire trapper til galleriet, otte vinduer i langsiden og tre søjler mellem hvert vindue.

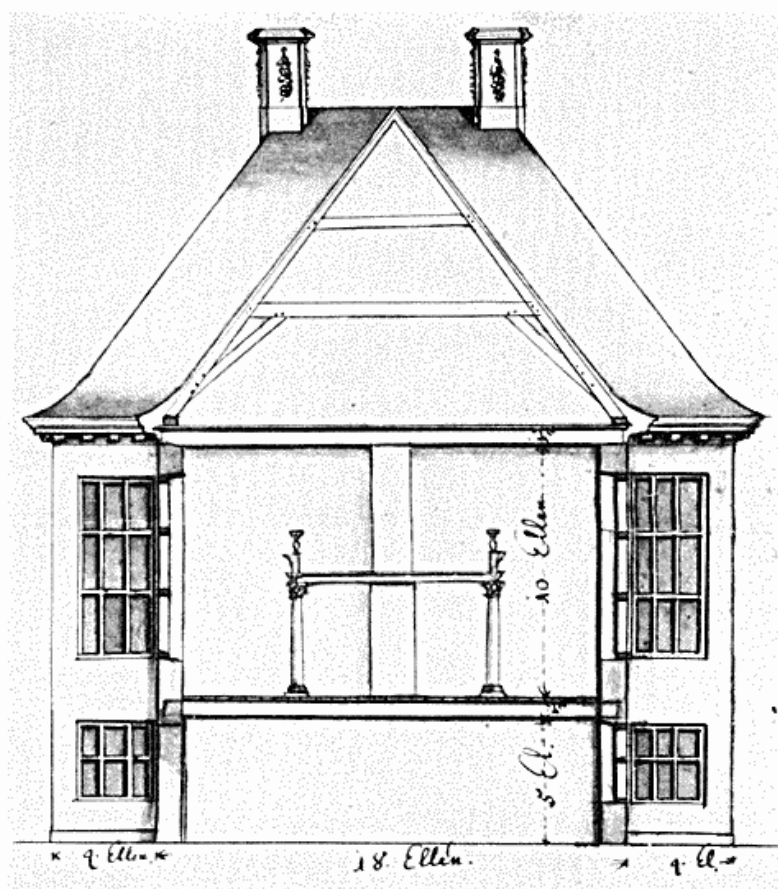

Fig. 10. Opstalt der viser, hvordan galleriet i salens midte var tænkt. Den er vedføjet udkastet, som findes i Kgl. Bibls Kort- og Billedsamling og blev gengivet i fig. 9 øverst.

des pulpîtres à la mode ancienne, mais sur des tablettes qui cachent toutes les murailles“.

Han har naturligvis været med i planlægningen, da man tog fat på at rejse og indrette den bygning, der skulle rumme kardinalens bøger. Længe troede man, at arkitekten var François Mansart, men R. A. Weigert¹⁰⁾ har fornylig fremdraget byggekontrakten af 3. maj 1646, der viser, at arkitekten ikke var Mansart, men Pierre Le Muet (1591-1669), hidtil mest kendt for værket „Manière de bien bâtir“. Palais Mazarin indgår idag i det kompleks, der danner Bibliothèque Nationale. Den fløj, kardinalen byggede til sine kunstsamlinger står endnu med sine to gallerier og benyttes til bibliotekets udstillinger. Parallelt med denne,

langs Rue Richelieu, lå biblioteksfløjen, som blev nedrevet i det 19. århundrede for at give plads for læsesal og magasiner. Der synes ikke – i Frankrig – at være nogen samtidige grundplaner eller billeder fra bibliotekets indre. De som skriver om det første Mazarinbibliotek – og her er hovedværket Alfred Franklin: *Histoire de la Bibliothèque Mazarine* (Paris 1901) – bygger enten på samtidige beskrivelser (Naudé, Sauval) eller tager deres udgangspunkt fra det nuværende *Bibliothèque Mazarine*, hvortil inventaret blev overført og genopstillet. „Pour reconstituer la galerie des livres de la rue Richelieu, skriver André Mason, il faut faire appel à la description de Sauval“.¹¹⁾

Biblioteksfløjen, den nu nedrevne, stod færdig i 1647 og var i to etager. Nederst en hestestald, der gav plads for kardinalens 100 heste, og øverst bibliotekssalen, der var ca. 64 meter lang, 10 bred og 10,5 høj. Der var 8 vinduer i hver langside, men mod vest var de blændede. Reolerne (les tablettes) var opstillet langs væggene, i brysthøjde havde de en smal pult (pupitre). I salens anden etage var en omløbende balkon med reoler og balustrade, der blev båret af søjler. Salen blev derfor kaldt søjlebiblioteket, *bibliothèque des colonnes*. Henri Sauval (1623-76), der var en flittig gæst, beskriver den således:

„Cette illustre Bibliothèque est dans une Gallerie longue de trente toises ou environ, large de quatre et demi, couverte d'une voute haute de plus de cinq, éclairée de huit croisées, et environnée de deux ordonnances de tablettes. Les premiers sont pleines de Livres in-quarto et in-folio, et de plus accompagnées d'un grand Pupitre à hauteur d'apui, qui règne tout au tour, et de cinquante colonnes Corinthiennes de bois, fort hautes, et travaillées avec bien de la propreté. Les balustres sont placés au-dessus, ou l'on monte par quatre escaliers pratiqués, et cachés dans les quatre angles des premières tablettes.

Cette seconde ordonnance occupe tout l'espace qui, depuis la première, va jusqu'à la naissance de la voute, et est destinée pour les Volumes, tant in-octavo, que pour les autres petits Livres; et pour plus d'enrichissement et de commodité, une petite Gallerie la borne, portée sur la corniche et l'entablement des colonnes Corinthiennes, et fermées d'un balustre de fer verni à hauteur d'apui.“¹²⁾

John Willis Clark¹³⁾ mener, at denne sal er kopieret (copied) efter Escorials tilsvarende, en opfattelse, det er svært at dele, når man tænker på den spanskes disparate pragt og den franskes helstøbte enkelhed. Hvis man vil finde en nærmere slægtning, er det naturligere at følge André Mason, idet han henviser til bibliotekssalen i Palazzo Barberini (ca. 1630), der havde søjlegalleri på de tre sider af en rektangulær sal

samt bogskabe, der minder meget om dem i Escorial og – hvad der er væsentligt – til Mazarins nøje forbindelse med familien Barberini¹⁴).

Man kan også pege på Biblioteca Ambrosiana, som Mazarin måske har besøgt under sine ophold i Milano i den periode i 1620'erne, da han som kaptajn i den pavelige hær blev sendt som forhandler til den spanske guvernør og opnåede sine første succes'er som diplomat. Også Naudé har haft sin opmærksomhed henvendt på dette bibliotek og kommer flere steder i sin „Advis“ ind herpå. Ikke mindst det, at det stod åbent for enhver vakte hans begejstring: „N'est-ce pas une chose du tout extraordinaire qu'un chacun y puisse entrer à toute heure presque que bon luy semble, y demeure tant qu'il luy plaist, voir, lire . . .“¹⁵). Også fra dansk side har vi et vidnesbyrd om de komfortable forhold i Milano-biblioteket, idet Jacob Bircherod, senere professor og præst i Odense, i sin dagbog for dec. 1653 glæder sig (på fynsk) over, at „om Vinterdagen er der en pande med gløer udi, at varme sig ved der inde“.

Det lykkedes Naudé at overtale sin herre til at holde sit bibliotek åbent hver torsdag for offentligheden, „pour tout le monde sans excepter àme vivante“, skrev han i „Mascurat“¹⁶). På disse torsdage kunne der være mellem 80 og 100 tilstede i den store sal, hvor der var stole for dem, der kun ville læse, og borde med pen, blæk og papir for dem, der ville skrive. Man ved, at Gassendi, Louis Jacob, Guy Patin, den nævnte Henri Sauval og mange flere var faste gæster. På en tid, da biblioteker ikke var offentlige, udfyldte det et stort behov, og gæsterne var taknemlige for et varmebækken.

Mazarin passerede hver dag sit bibliotek på vej til messen. Inden de nyanskaffede bøger blev indlemmet, lå de fremme på et bord, hvor han i forbifarten kunne blade dem igennem. Hans virksomhed som statsmand levnede ham ikke megen tid til læsning, men man ved dog, at han i de sidste år under sin sygdom nåede at læse Pascal og efter sigende skal have leet højt ved læsningen. Den gamle kyniker synes at have haft en noget uromantisk opfattelse af den kristne tænker.

Det var lykkedes Naudé ved sine effektive metoder at bringe biblioteket op på 40.000 bind, et meget højt tal for hine tider. Men det fik en sorgelig skæbne, idet det blev spredt under Frondens oprør først i 1650'erne. I Franklins bog kan man læse om Naudés sejge og heroiske anstrengelser for at redde det. Bygningen, søjlesalen, fik lov at stå uantastet, og snart efter, da Fronden endelig var knækket, men Naudé søgt til Sverige og død på tilbagevejen, begyndte den ubetvingelige kardinal for anden gang. Inden sin død nåede han at få samlet et nyt stort bibliotek, der igen fandt sin plads i Naudés og Le Muets sal.

Memoireforfatteren L.-H. Loménie de Brienne opholdt sig i galleriet en februar dag 1661, da han i det fjerne hørte kardinalens tøfler, som den syge mand slæbte efter sig på gulvet. Han gemte sig bag en gobelin og så, hvordan kardinalen standsede for hvert skridt og nøje betragtede de ophængte billeder, mens han gentog: *Il faut quitter tout cela!* Da de Brienne trådte frem, bad han ham støtte sig, ville ikke sidde: *Non, non,* svarede han, *je suis bien aise de me promener, et j'ai affaire dans ma bibliothèque.* Han fæstede blikket på en Correggio, dernæst på en Venus af Tizian: *Ah! mon pauvre ami, il faut quitter tout cela! Adieu, chers tableaux que j'ai tant aimé et qui m'ont tant coûté . . . je ne les verrai plus ou je vais . . .*¹⁷⁾

III

Hvad kendte man nu til Mazarins bibliotek i Danmark? Her viser det sig, at bogsamlere og lærde mænd i København fulgte ganske godt med i, hvad der skete i Paris' bogverden. Allerede fra 1644 var Ole Worm i forbindelse med det mazarinske bibliotek og dets leder, Naudé, som han skaffede bøger og oldnordiske manuskripter. Da Naudé i 1652 passerede Danmark, besøgte han både Jørgen Seefeld i Ringsted og Worm i hans museum. Hvad det franske bibliotek betød for det lærde Danmark kan man få et indtryk af, når man tager den trykte udgave af Ole Worms korrespondance¹⁸⁾ og i registeret ser de mange sidehenvisninger under stikordene *Bibliotheca Mazarini*, *Naudæus* og *Mazarin*.

Under kardinalens store krise, da han blev tvunget bort af Fronden, har man også fra dansk side haft øje for den chance, som bød sig til at købe billigt på den kaotiske auktion, der fandt sted i begyndelsen af 1652. Af det brev som Carl S. Petersen¹⁹⁾ har fremdraget, fremgår, at rigshofmester Joachim Gersdorff ønskede, at den unge Villum Lange, som han troede var i Paris på det tidspunkt, skulle have købt ind. Sammenhængen viser, at han skulle have købt til kong Frederik og ikke alene til rigshofmesteren („Jeg haver intet fremsæt at det var i Kongens Navn“). Brevet nåede for sent frem, men selvom kuppet var lykkedes og vi havde fået nogle af Mazarins skatte til Danmark, var glæden næppe blevet varig, idet en heldigere køber, dronning Christina af Sverige, fandt det klogest at aflevere sine indkøb, da kardinalen atter kom til magten.

Naudé kæmpede tappert for at bevare det bibliotek, han havde skabt. Men da ulykken var sket, besluttede han sig til at gå i tjeneste hos dronning Christina, hvis bibliotekar han blev. Som medhjælper fik han Marcus Meibom (1621-1710), en lærd filolog fra Tönningen, der senere

trådte i Frederik III's tjeneste og fungerede som hans bibliotekar indtil 1663, da Peder Schumacher overtog hvervet. Meibom havde udsendt et værk om græsk musik. Nogle af de franske hofmænd havde fået dronningen til at ytre ønske om, at Meibom skulle give en praktisk prøve på grækernes musik, mens Naudé dansede efter melodien. Da hoffet lo umådeligt over Meiboms forsøg på at synge græsk, gav han den franske livlæge en lussing, hvorefter den hidsige mand faldt i unåde²⁰). Men forinden, vinteren 1652-53, kan de to lærde have haft mange fredelige stunder sammen blandt bøgerne, og det er tænkeligt, at Meibom under dette samarbejde har lært meget af det franske biblioteks-geni, har modtaget impulser, som han har bragt videre til sin nye arbejdsgiver, den danske konge.

Nu er vi ved en fjerde dansker, den man allerhelst så i forbindelse med Mazarins bibliotek. Overfor denne, Peder Griffenfeld, er vi desværre henvist til gisninger. Under sin store Europarejse må han i løbet af sommeren 1660 være ankommet til Paris og være blevet der vinteren over, måske længere. Det var i september 1660, at den unge konge og hoffet under festlige former besøgte Mazarins bibliotek, en begivenhed tidens rimede aviser gør meget ud af og som yderligere har henledt opmærksomheden på det genskabte bibliotek. Griffenfeld, ved man, opsogte den kendte læge Guy Patin, som han bragte hilsen fra Thomas Bartholin. Patin var gennem 35 år Naudés gode ven og kom fast i Mazarins bibliotek. Han hadede kardinalen, „ce rouge tyran, italien astucieux, comédien a rouge bonnet“, som han titulerede ham. Men hans bogsamling kunne han ikke undvære, og man tør formode, at han har fortalt gæsten, der også var en stor bogsluger, om dette bibliotek, der var åbent for enhver „sans excepter âme vivante“. Ligesom man ved at Griffenfeld kom i Bodleian Library i Oxford, ville man gerne kunne have sagt med samme sikkerhed, at han også havde benyttet det eneste store offentlige bibliotek, som da var i Paris. Men det forbliver en formodning, for med Griffenfeld er man ikke så heldigt stillet, at man kan følge hans færden fra dag til dag, som man kan med andre rejsende, der førte dagbøger. Ole Borch besøgte Palais Mazarin 22. sept. 1663, lægen Corfitz Braem var der 6. maj 1665 og adelsmanden Christopher Parsberg skrev allerede i foråret 1651 om bogsamlingen i sin dagbog, om hvordan boghandlere over det ganske Europa med „usigelig Omkostning“ havde skaffet „de rareste bøger, som kunde findes . . . och haffde samme Bibliotheck kaastet Cardinalen nogle tønder guld“.²¹)

Det hørte med til Paris' seværdigheder og blev medtaget i tidens turist-vejledninger. En Parisfører fra 1685, C. Le Maire: Paris ancien et nou-

veau, II p. 560, siger tilmed om „Collège des quatre nations“, der nu havde overtaget bøger og inventar fra Mazarins bibliotek, at „Le Roy d'Angleterre, et celuy de Danemarc la virent avec admiration lors qu'elle estoit au Palais Mazarin, d'ou elle fut transportée dans ce Collège. Sa Majesté Danoise a fait faire la sienne sur le modèle de celle-cy“.

Her har vi et meget tidligt vidnesbyrd om, at Mazarins bibliotek skulle have været forbillede for den danske konges. Er der mulighed for at komme bag om denne udtalelse og undersøge, om der er hold i den eller den er grebet ud af luften som så mange patriotiske påstande? Alt peger mod Frederik III, der grundlagde Det kgl. Bibliotek i København. Som ung prins var han rigtignok i Frankrig 1629-30, men da Mazarins bibliotek ikke fandtes dengang, bortfalder denne mulighed, og siden vides han ikke at have været i Frankrig.

Så er der en anden mulighed, at den franske skribent har sammenblandet ham med sønnen, Christian V, der som kronprins var i Paris. Han ankom i december 1662, og afrejste i maj næste år. I Gigas' Katalog over Det kgl. Biblioteks Haandskrifter vedrørende Norden²²⁾ er anført en række samtidige håndskrevne beretninger og breve om dette ophold. Af disse ses, at selvom besøget var uofficielt, blev den unge prins modtaget ved hoffet, også af Louis XIV, der lod rigets fornemme tage sig af gæsterne; og det viser sig, at hertugen af Mazarin, kardinalens arving, har været meget forekommende, flere steder fremhæves, at han „stedse haffde været saa omhyggelig oc devot til hans kgl. Højheds opwartning, oc tieniste“²³⁾. De gik sammen på jagt, overværede dyrekampe i Vincennes, hertugen skænkede sin gæst to engelske heste og lod Mignard portrættere prinsen. Mens de mange beretninger beskriver hoffester og ceremonier, synes de at tie om bøger og biblioteker, indtil man når en tysk²⁴⁾, hvor det under 22. marts 1663 omtales, at prinsen og følge har besøgt Palais Mazarin, hvis pragt beskrives, og dér så de også „die berühmte von frembden Büchern und Manuscripts erfüllete Bibliotheque“.

Prinsens hovmester var oven i købet den samme Christopher Parsberg, der i sine unge dage havde talt med beundring om kardinalens bogsamling. Det kan være dette danske fyrstebesøg, der ligger bag Le Maires meddelelse. Vi har nu fået fastere grund under fødderne og konstateret, at Mazarins bibliotek ikke blot var kendt af navn blandt danske, men at bestemte personer vitterligt har været der og set den store sal. Disse gæster har tilmed haft mulighed for at fortælle herom på rette sted; for selvom prins Christian ikke var nogen bøgernes mand som sin far, har han og hans hovmester vidst, at besøget ville interessere hjemme, hvor kong Frederik netop i de år syslede med byggeplaner for et nyt hus, der

skulle rumme hans kunstkammer og bibliotek. Der er grund til at fæste lid til Le Maires ord om, at Mazarins bibliotek havde tjent som model for den danske konges. Kronprins Christian var i 1685 nået at blive konge og måtte derfor naturligt omtales som „Sa Majesté Danoise“. Men kan vi ikke komme sagen nærmere?

IV

Da enevælden var indført og den nye regeringsform nogenlunde konsolideret, kunne Frederik III tænke på at gøre noget for sine to store personlige interesser, bøgerne og kunstsagerne, der hobede sig op i snævre rum på Københavns slot. Kongens plan gik ud på at give samlingerne deres eget hus, og 22.-25. april 1665 udgik de første ordrer desangående²⁵). Generalprokurør Peder Lauridsen Scavenius (1623-85) blev gjort til foretagendets administrator. Han skulle tage sig af økonomien og gennemføre aftalerne med de mange håndværkere. Scavenius, der selv var bogsamler, overdrog på den tid Frederik III sin bogsamling. I sine unge år havde han rejst meget, bl. a. haft to lange ophold i Paris. Også han, den ivrige bogkøber og læser, kan have besøgt Mazarins bibliotek. I hans bogsamling var Naudés „Mascurat“ (1650), hvorfra der før blev citeret om Mazarins bibliotek.

Hvordan den nye bygning blev rejst er i enkeltheder klarlagt af Chr. Bruun i „Det store kongelige Bibliotheks Stiftelse under Kong Frederik den Tredie“ (1873). Også han betoner forskellen mellem bygningens „tarvelige Ydre“ og „den store smukke Bibliothekssal“, der vidner om, „at den ophøjede Fyrste, som der vilde have sin Bogsamling opbevaret, vidste at skatte Videnskaben og havde Sands for, at Videnskabens Bolig bør være skjøn“. Bruuns fremstilling giver det faktiske og optrykker mange dokumenter fra tiden, men, tilføjer han: „Der lader sig intet fortælle om, hvem der fra først af har givet Ideen til den hele Byggeplan, herom savnes alle Vidnesbyrd“.

Hvor gerne ville vi nu ikke trænge ind bag de mange detaljer, som Bruun giver så mønstergyldigt, og finde idéen bag planen.

I Gigas' katalog over håndskrifter angående Norden i Kgl. Bibl. anføres (I p. 185) under signatur: Ny kgl. Saml. 371 c fol. „26 Grundtegninger af Kiøbenhavn og Dele af Staden, fra Begyndelsen af det 17de til Midten af det 18de Aarh.“, hvoraf skal fremhæves: „nr. 9) Opstalt og Grundtegn. af de 3 Etager i det st. kgl. Bibliotheks projekterede Bygning, 10) Gennemsnit af projekteret Sal i samme, 11) Tværsnit og Længdesnit af sammes Tagkonstruktion samt Grundtegn. af en af Etagerne,

12) stort, omhyggelig udført Længdesnit af en Bibliothekssal og en Tagkonstruktion, vistn. til samme Bygn., med fransk Text.“

Den sidste, nr. 12, er identisk med den her gengivne opstalt (fig. 8). Det må være den, som Fr. Schiøtt tænkte på, da han i sin tid gjorde opmærksom på, at „Et i kgl. Bibliotek bevaret Længdesnit af en pragtfuld Bibliothekssal forestiller sikkert Mazarins oprindelige Sal“²⁶). Denne sindrige antagelse uddybede han ikke og tog med „sikkert“ et lille forbehold. Det var på det grundlag også vanskeligt at sige noget afgørende. Ældre tiders bibliotekssale af denne type vil i sig selv have mange fælles træk, og Schiøtt kom ikke ind på nogen sammenligning med Sauvals beskrivelse.

Det viste sig, at der et andet sted i Kgl. Bibl. findes yderligere to dele, som hører til den første tegning: det grundrids og den opstalt, der giver tværsnittet, gavlen, af den samme sal (fig. 7). De har ligget i bibliotekets Kort- og billedsamling, og der var de også placeret under „Kbh.: Det kgl. Bibliotek“. Engang i tidernes morgen er de tre tegninger kommet fra hinanden og har siden boet i hver sin mappe i to forskellige afdelinger.

De er meget store; den største, længdesnittet, måler 93×197 cm og den mindste, tværsnittet, 89×62 cm. Stiller man dem op som sætstykker, oplyser de alt om, hvordan den pågældende sal har set ud på langs, på tværs og i grundrids. Sammenligner man dem med Sauvals beskrivelse, ses at der må have været 54 søjler og ikke 50, idet Sauval har glemt de 2×2 ved salens ender. Da det øvrige stemmer, f. eks. de otte vinduer, omfatter de nærværende tegninger nøjagtig halvdelen af salen med 12½ søjle på hver langside. Det viser sig, at de omtrentlige mål, Sauval opgav, er forbavsende nøjagtige. Efter tegningerne bliver salens længde 33 toises (Sauval: trente toises ou environ), bredde: 5 toises (Sauval: quatre et demi), højde: 5¼ toises (Sauval: plus de cinq). Kontrolmålene er taget fra væg til væg, men var de taget fra reolkant til reolkant, var Sauvals mål blevet endnu rigtigere. De tre tegninger repræsenterer et meget stort arbejde, alt er gjort med præcision, så hver enkelthed kan fastslås og eftergøres. Akvarelfarverne er lagt omhyggeligt på: hvælvingerne med dyb skygge, reolerne askegrå med mørke toner i dybden, søjlerne hvidlige, balkongelænder, skabsrammer og låse i guld, mens metaltråden over skabene er markeret som et brunt net.

Sammenholder man tegningerne med inventaret i det nuværende Mazarin-bibliotek, er der heller ingen tvivl om, hvad de fremstiller. Grundridset, det der lå i Billedsamlingen og som Fr. Schiøtt ikke omtaler, har tilmed et våbenskjold: fasces og to stjerner, kardinal Mazarins våben. Der er altså ikke tvivl, Fr. Schiøtts antagelse var rigtig.

Når det nu er sikret, hvor denne sal hører hjemme, er det så muligt at konstatere, hvornår disse tegninger er gjort? Papirets to vandmærker var ingen hjælp hertil²⁷). Bibliotekssalen stod færdig i 1647, men først i 1661 bliver det bestemt – sikkert efter de dårlige erfaringer fra Fronde-tiden, hvor „opkøberne“ på egen hånd strejfede rundt i biblioteket – at aflukke reolerne med metaltråd. Det blev sat i værk i august 1661²⁸), og da både låse og tråd ses tydeligt på vore opstalter, har vi her en terminus post quem. Efter Mazarins død, mens man byggede Collège des Quatre Nations, stod salen på denne måde, indtil dens inventar blev flyttet over til det nye sted. Le Maire omtaler det i 1685 som noget, der er sket, og så tidligt som i 1682 fortæller en avis²⁹), at man i den nyopstillede sal modtog en udsending fra kejseren af Marokko. André Mason³⁰), den franske biblioteksforsker, anfører 1668 som året for flytningen, men da han ikke anfører grunde derfor, er det sikrest at regne med, at vore tegninger senest er udført i 1682 og tidligst i 1661, årstal som passer ind i vor kronologi.

Det må have været indenfor de år, i tiden op mod 1665, at planen om den selvstændige bygning for bibliotek og kunstkammer modnedes hos Frederik III og hans kreds. Af de udkast til byggeplaner³¹), som findes i Kgl. Bibl. fremgår, at man har vaklet mellem en konservativ løsning og en moderne, mere i pagt med tidens tendens henimod den repræsentative sal. Fr. Schiøtt³²) har i sin grundlæggende afhandling gjort rede for de tidlige stadier i byggeplanen: Den første plan gik ud på at anbringe biblioteket i en allerede eksisterende bygning, muligvis en fløj af Københavns slot. Næste projekt (fig. 9–10) er en selvstændig bygning: en lang sal med to endepavilloner. På begge disse planer er bøgerne opstillet i salens midte, i dens længderetning, to meget lange reoler, med ryggen mod hinanden. De er i to etager med balkoner udfor de øverste reoler. Denne anordning bevarede de ældre bibliotekssales rummelighed ved at give yderligere mulighed for nye reoler langs væggene. Men da pladsmangel i de tider endnu ikke var den altafgørende vanskelighed, kunne man tillade sig at se udelukkende på den æstetiske virkning. Og hvad var her for øjet? To lange smalle rum med reol og balkon i den ene side og vinduer til den anden, altså i direkte strid med tidens drøm om perspektiv i et velskabt rum.

I det følgende udkast³³) (fig. 9) er reoler og balkoner flyttet ud til ydermurene, og dermed har man indført den ændring, der blev afgørende for den færdige sal. Her er det så naturligt at stille det spørgsmål: Var det de tre tidligere omtalte tegninger af Mazarins bibliotekssal, der blev bestemmende for det store omslag i Frederik III's byggeplaner?

Det umiddelbare indtryk er, at der er en stor lighed mellem det franske og det danske bibliotek, der begge er lange „spasere-sale“ med balkoner, som hviler på korintiske søjler. Ved at give dem et ryk bort fra væggene har man i den yngre sal tilmed opnået noget af den højtids, der var over basilikaernes skov af søjler. Mens de ældre bogsale i rækken: Escorial, Ambrosiana og Barberini alle var i mørkt træ, er den danske og franske sal i hvidlige, grå og gyldne farver³⁴). Reolsystemet er ikke længere et inventar, der er puttet ind i en sal, men nu indgår det i dens arkitektur, følger dens linier. I Escorial var det løse møbler, men hos Mazarin blev rummet og dets udstyr en enhed, og denne harmoni har man haft held til at overføre til den danske sal. Denne bogsal er – som Naudé ønskede det i sin „*Advis pour dresser une bibliothèque*“³⁵) – ikke anbragt direkte ved jorden, men løftet op og ligeledes beskyttet gennem en overetage. Det er meget naturligt, at de som i sin tid placerede de adskilte tegninger i Kgl. Bibl.s mapper – uafhængig af hinanden – har antaget dem som hørende til Frederik III's bygning. De har måske – det gælder Emil Gigas – gennem mange år haft deres daglige arbejde der og var fortrolige med den lange bogsal.

På den gengivne bygningstegning nr. 2 (fig. 9) gik man fra trappen direkte ind i den store sal med midtreolen og de 17 vinduer på hver langside. I salen førte en trappe op til balkonens øverste etage. Trappen op til salen var også en vindeltrappe. Det blev i det tredje projekt ændret til ligeløbs-trapper, der førte op til en forhal med kamin som hos Mazarin. (Noget andet er så, at man i den endelige bygning igen har fjernet sig fra Mazarin-tegningerne, idet man for at vinde plads og gøre hovedsalen endnu større, har opgivet forsalsene og er vendt tilbage til de pladssparende vindeltrapper). Fra den lille kaminsal førtes man ind i hovedsalen, hvor reolerne nu var kommet til at gå langs ydervæggene. Den ene trappe til balkonen var blevet til fire. De 17 vinduer blev reduceret til 8, samme tal som i den franske sal. De smalle muraftande mellem de mange vinduer blev følgelig brede og kom til at svare til tre søjler som hos Mazarin. Når hovedtrækkene i projekt nr. 3 ligger så tæt på Mazarin-tegningerne, kan det mest naturligt forklares ved, at de er kommet ind imellem nr. 2 og 3. Det er dem, der har medført den radikale ændring i salens karakter.

Nu ved man, at arkitektur-tegninger tit havner de mærkeligste steder, og at deres tilstedeværelse i fjerne biblioteker ikke indebærer, at de har udøvet nogen påvirkning i det fremmede land. Derfor kunne disse tegninger ved et tilfælde være endt i København³⁶). De er formentlig udført af en fransk arkitekt, hvad den franske tekst og udførelsens høje

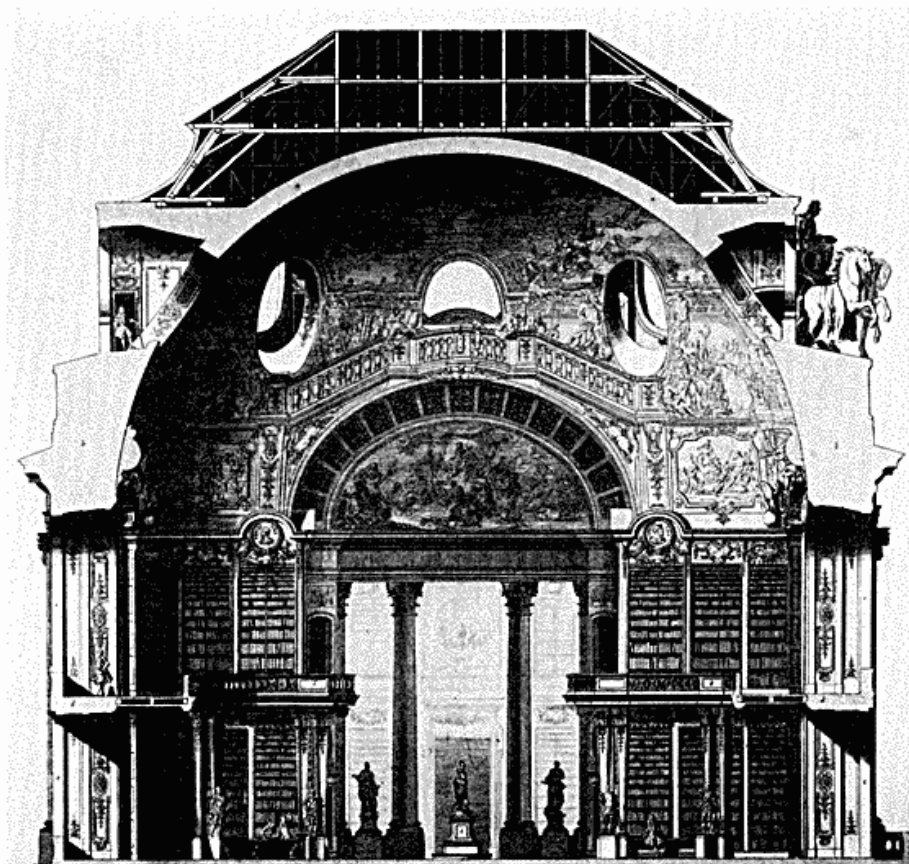

Fig. 11. Kuppelsalen i Hofbibliothek i Wien, bygget 1723–26 af Fischer von Erlach. Stik i Salomon Kleiner: *Dilucida representatio . . . Bibliothecae Caesareæ*, Wien 1737.

kvalitet tyder på³⁷). Nu viser det sig, at nok er teksten på fransk og målene opgivet i toises, men ser man nøjere efter, finder man at samme hånd – lige over den franske målestok – på de to store tegninger har tilføjet den tilsvarende for sjællandske alen: *aulne de Seelande*. Og i midten af grundridset har den også noteret: „*Ce pland est lamoitie de Bibleauteque mesure par laune de Seelande*“.

Det er således ikke et tilfældigt vindpust, der har blæst tegningerne herop. Der har været en hensigt, og den måtte være, at disse planer skulle bruges som vejledning for en bygmester i et land, hvor man brugte den sjællandske alen. De har tjent som forbillede for den danske arkitekt og blev bestemmende for den smukke sal, der blev prist både af den strenge Tessin og af andre kendere som et stykke arkitektur, der

var forud for sin tid. Det var et lykkekast, at man valgte at gå ud fra datidens bedste biblioteksbygning, der var skabt af en bygherre som Mazarin, en bibliotekar som Naudé. De to havde – sammen med deres arkitekt Le Muet – forstået, at i den repræsentative bibliotekssal, som tiden stræbte efter at skabe, måtte bøger og reoler ikke være et dødt inventar, men skulle blive til eet med balkon og søjler.

Ejheller måtte arkitekten tage magten, som det skete senere i det 18. århundredes pragtsale. Loftet i den danske sal hævede sig ikke som den ovale kuppel, Fischer von Erlach spændte over Hofbibliothek i Wien (1723-26). Tessin kunne have ret i, at den var for lav i forhold til længden. Havde den heller ikke hin baroksals bølgende omrids og optiske effekter, var den til gengæld et sted, hvor bøgerne kom til deres ret: de brune kalveskinsrygge med gyldne monogrammer har set skønne ud mellem skifergrå søjler og forgyldte kapitæler. Lokkede den hvidloftede danske sal ikke blikket op i en dristig hvælving, hvor himmelske væsener svævede omkring, havde den i stedet en mere jordisk rytme, de lange horisontale liniers rolige skønhed.

Et heldigt udviklingstrin i den store europæiske tradition for, hvordan man byggede et bibliotek blev med disse tegninger overført til Danmark. Har Walgensteen støttet sig på de franske tegninger, har han gjort det med indsigt og kunstforstand og på ingen måde fulgt forbilledet slavisk. Således er de dekorative detaljer hentet andetsteds fra. Når man ikke overførte de skrå læsepulte, skyldes det naturligvis, at det danske bibliotek ikke var beregnet for de mange læsere, men til fyrstens private brug. Det lave loft var en følge af, at man ønskede at presse tre etager plus loftsrum ind i huset, mens der hos Mazarin kun var to. Frederik III's sal bliver ikke ringere ved at blive placeret i en bestemt byggetradition og ved at være afhængig af et fransk forbillede. Den får tværtimod en større og rigere baggrund, når man ser kardinalen og hans bibliotekar tegne sig bagved.

NOTER

- (1) Tessins beskrivelse af bibliotekssalen er gengivet p. 178 i Ragnar Josephson: *Tessin i Danmark* (Sth. 1924). I samme værk findes også rejsekammeraten Mårten Törnhielms tilsvarende gengivet p. 180-81. – (2) Biografiske oplysninger om Alb. Mathiesen og Walgensteen findes i *Dansk biografisk Leksikon* og i Weilbachs *kunstnerleksikon*. Deres arbejde med biblioteks- og kunstammerbygningen behandles i Chr. Bruun: *Det store kongelige Biblioteks Stiftelse under Kong Frederik den tredje*. (1873). (3) *Meddelelser fra Foreningen til gamle Bygningers Bevaring*, I (1908) p. 24. – (4) *Resebeskrifningar af Emanuel Swedenborg under åren 1710-1739 utgifna af Kungl. vetenskapsakademien* (Uppsala 1911) p. 65, hvor han skriver om sit besøg: *Var jag*

tillika med secreteraren Witt uti Bibliotheket, som är magnifikt och ganska wel inrettadt: Justitie Råd: Kram [s: Hans Gram] war redan derifrån; bestod af 70 000 volumina, octaverne ofwantil, dem man tilgå kunde på en altan lengz effter . . . Wistes mig också mitt werck, dock utan at de wiste det jag war auctoren.

(5) Walter Schürmeyer: Bibliotheksräume aus fünf Jahrhunderten (Frankfurt a. M. 1929) p. 15. – Nyere behandlinger findes i Georg Leyhs afsnit: Das Haus und seine Einrichtung i Handbuch der Bibliothekswissenschaft. 2. Aufl. (Wiesbaden 1958-61) II, p. 845 ff. (Her bl. a. et fotografi af biblioteket i Cesena) og i artiklen Bibliothek i: Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte, II (Stuttgart 1948). Ligeledes med mange illustrationer). – (6) John Willis Clark: The Care of Books. 2. ed. (Cambridge 1909) p. 265. – (7) Citeret efter samme værk p. 270, der henviser til: Gli istituti scientifici . . . di Milano (Milano 1880) p. 123. – (8) Citeret efter Alfred Franklin: Histoire de la Bibliothèque Mazarine. 2. éd. (Paris 1901) p. 26. – (9) Samme værk p. 28, der gengiver I.-N. Erythraeus: Epistolæ, II p. 19. – På dansk har Robert L. Hansen skrevet om Naudé og Bibliothèque Mazarine i Bogens Verden 1953, p. 303-14. – (10) Bibliothèque nationale. Mazarin, homme d'état et collectionneur 1602-1661. Exposition organisée pour le troisième centenaire de sa mort (Paris 1961) p. xxii og 214. Siden har R. A. Weigert i Art de France II (1962) skrevet en stor artikel om Mazarinpalæets tidlige bygningshistorie, hvor man kan finde, hvad der vides herom på nuværende tidspunkt.

(11) Mazarin et l'architecture des bibliothèques au XVIIe siècle, artikel i Gazette des Beaux-Arts 195 (déc. 1961) p. 364. – (12) Henri Sauval: Histoire et recherches des antiquités de la ville de Paris (Paris 1724) II p. 179. – (13) Clarks nævnte værk p. 271. – (14) Den i note 11 nævnte artikel. – Da Barberini-biblioteket på denne måde kan blive en art onkel til Frederik III's sal, havde det været af interesse at finde et billede af det, som det så ud, da det stod i Palazzo Barberini. En beskrivelse deraf findes hos Clark p. 317-18. Reolerne er nu overført til Vatikanbiblioteket, og et fotografi af dem der findes i: Annuario delle Biblioteche italiane, 2. ed. III (Roma 1959) tvl. 37. Jacob Bircherod (1624-88) besøgte i maj 1654 Barberini-biblioteket og giver i sin utrykte dagbog (Kgl. Bibl. Don. var. 90, 4°) følgende knudrede beskrivelse deraf: „Samme Libraria er temmelig Stort, och bestaar aff skønne Bøger. Huset oc Skabene, huor udi de staa, ere well disponerede och giorde. Huset nemlig Saaledis bygt, at det haffuer Vinduer paa den ene Side, och f(or) enden. Skabene ere giorde aff Nodde Træ, och Saaledis, at der ere 5 rade med Bøger offuerst. Saa er en Rad, Som Sidder ud bedre, noch 5 rade igien, huilcke Suarer till de 5 offuerste, Saa en rad nederst, huilcke Suarer med den, Som imellem de 10 rade Sidder ud ad: och ere disse Rade Samlet mod pillarer. I Krogene aff Libraria ere Trapper, huor aff mand opgaar paa den Rad som sidder imellem de 10 Ordiner etc.“

(15) Gabriel Naudé: Advis . . . 9. afsnit. – (16) Gabriel Naudé: Jugement de tout ce qui a esté imprimé contre le cardinal Mazarin (Paris 1650) p. 242. Værket kaldes også Mascurat efter den ene af dialogens to personer. Der er to udgaver fra 1650, her citeres efter den på 718 p. – (17) Mémoires inédits de Louis-Henri de Loménie, comte de Brienne, secrétaire d'état sous Louis XIV, II (Paris 1828) p. 115-117. Citeret efter Franklin. – (18) Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ, I-II (Kbh. 1751). – (19) Fund og Forskning, I (1954) p. 16-18. – (20) Sammesteds p. 6-7. Hol-

berg gengiver historien i Heltinders sammenlignede Historier (1745) i forbindelse med dronning Christina.

(21) De to første dagbøger findes i Kgl. Bibl.: Ole Borchs i Ny kgl. Saml. 373, 4°; Corfitz Braems i Thotts Saml. 1926, 4°. Christopher Parsbergs er i Karen Brahes Bibliotek, Odense (C V, 6). – (22) Katalog over Det kgl. Bibliotheks Haandskrifter vedrørende Norden, særlig Danmark. Udg. af Det kgl. Bibliothek ved E. Gigas, III, 2 (1915) p. 14-16. – (23) Gl. kgl. Saml. 2744, 4° under 19.4.1663. – (24) Thott 1640, 4°. (25) A. D. Jørgensen: Griffenfeld, I (1893) p. 462. – (26) Fr. Schiøtt: Kong Frederik III's Biblioteks- og Kunstammer-Bygning. Særtryk af Architekten, X (1908) p. 12. – Efter at nærværende undersøgelse var tilendebragt, er jeg blevet opmærksom på en bemærkning i Hakon Lunds afsnit af „Danmarks bygningskunst fra oldtid til nutid“ (1963), hvor han p. 230 i omtalen af Frederik III's bibliotek skriver: „Formentlig har Mathiesen kendt eller hørt om lignende interiorer i udlandet som for eksempel Mazarin's bibliotekssal i Paris (fuldendt 1647).“

(27) Konservator Ove K. Nordstrand takkes for hjælp ved undersøgelsen af vandmærkerne. – (28) Brev af 13. aug. 1661 fra Lebas til Colbert, citeret i Franklins nævnte bog p. 208-09. – (29) Mercure galant, février 1682, p. 306, skriver om den marokkanske gesandt: Il a vu la Bibliothèque du Collège des Quatre Nations, autrefois celle de Mr. le Cardinal Mazarin. – (30) Den nævnte artikel i Gazette des Beaux-Arts, 195 (déc. 1961) p. 360. Mod denne tidlige datering af bibliotekets overflytning kan anføres en udtalelse fra 20. dec. 1668 om bygningen af Collège des Quatre-Nations, som citeres af Alb. Laprade (Inst. de France, Académie des Beaux-Arts, Années 1958-59, p. 75): „C'est une honte que depuis un an l'on ne fasse rien et que la bibliothèque paroisse comme une mazure ou comme un lieu ruiné ou abandonné.“ Overflytning af bøger og inventar må således have fundet sted en rum tid efter dette tidspunkt. At det skulle være sket allerede i 1668 er udelukket.

(31) Ny kgl. Saml. 371 c, fol. nr. 9-11 foruden en plan i bibliotekets billedsamling. (32) Fr. Schiøtt: Kong Frederik III's Biblioteks- og Kunstammer-Bygning (1908) p. 3-12. – (33) Ny kgl. Saml. 371 c, fol. nr. 9. – (34) I det nuværende Bibliothèque Mazarine er inventaret brunt, men det er en overmaling, som har fundet sted i nyere tid. – (35) 6. afsnit: Om stedet, hvor bøger opbevares. Bogsalen bør anbringes „dans des estages du milieu, afin que la fraîcheur de la terren n'engendre point le remugle, qui est une certaine pourriture qui s'attache insensiblement aux livres; et que les greniers et chambres d'enhaut servent pour l'empescher d'estre aussi susceptible des intemperies de l'air.“ – (36) I denne forbindelse er foretaget nogle undersøgelser i Rigsarkivet. I håb om at finde en regnskabspost, en eventuel henvendelse fra dansk side om at få overladt tegninger af Mazarin-biblioteket eller hentydninger hertil, er der blevet gennemset en del registranter og pakker dør. Jean de Paulmyers skrivelser (T.K.U.A. Speciel del: Frankrig nr. 32-33 og 139) har en del, der angår Frederik III's bibliotek, men ligeså lidt her som de andre steder er fundet noget, som hentyder til tegningerne af Mazarins bibliotek. Arkivarerne Sune Dalgård og Bro-Jørgensen takkes for vejledning og gode råd til denne undersøgelse. – (37) Arkitekt Knud Millech takkes for bistand på dette punkt.